

همگرایی در خط برای گویش‌ها و زبان‌های محلی

واژگان کلیدی

* گویش

* زبان

* خط

* واج

* همگرایی

بهزاد یاحید* BehzadYahid@gmail.com

کارشناس ارشد مهندسی فناوری اطلاعات تجارت الکترونیکی

طاهره آرمیون

کارشناس ارشد زبان شناسی همگانی

چکیده

نخستین و ابتدایی‌ترین ابزاری که در هر گونه ارتباط به کار گرفته می‌شود، زبان است. حال هر چقدر این ابزار ساده تر باشد، تعداد کاربران آن بیشتر می‌شود. با ازدیاد جمعیت یک زبان، زبانی که پیچیدگی کمتری را داراست، انواع تبدلات احساسی، معنایی، تجاری، فرهنگی و مشابه آن را به روشنی و با سوتفاهم‌های کمتر انجام می‌دهد. ایران از تنوع گویشی، زبان‌های محلی و قومی زیادی برخوردار است. ولی ارتباطات میان آنها، به دلیل تنوع زبانی، هنوز در سطحی قابل قبول انجام نمی‌شود. یکی از روش‌های ارتباط، به کارگیری متون و کتب است. عدم شناسایی و معرفی واج‌های مبتنی بر علم زبان‌شناسی و خط یکی از چالش‌های اساسی در ایجاد ارتباط نوشتاری، برای گویش‌ها و زبان‌های بومی بوده است. استفاده ابتکاری از نویسه‌های مختلف، ورود نابجای فنوتیک در خط، تعصبات قومی، موازی کاری، عدم داشتن الگویی برای طراحی خطی جامع، تکروی‌ها و بسیاری از حب و بغض‌های دیگر، موجب واگرایی در طراحی و پردازش ساختاری واحد برای خط در انواع زبان‌ها و گویش‌های محلی کشور شده است. پژوهش حاضر با استناد بر زبان‌هایی که با ابداع خط، بقای خود را تثبیت کرده‌اند و با ارائه تاریخچه زبان فارسی، الگویی کاربردی و روشمند برای ابداع و یا تصحیح خط در جهت همگرایی گویش‌ها و زبان‌های محلی و قومی طبق چارچوب و الگوی واردهدف (۲۰۱۵) و به روش کتابخانه‌ای ارائه می‌دهد.

۱. مقدمه

زبان و ادبیات در وحدت ملی مردم هر کشور، نقشی کلیدی ایفا می‌کند. در ایران تعداد قابل ملاحظه‌ای، زبان و گویش وجود دارد. به دلیل قدرت و نفوذ زبان فارسی، سایر زبان‌ها و گویش‌های محلی، بخصوص در نسل‌های جدید، کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای رفع این چالش و همچنین حفظ گویش‌ها، برخی از علاقمندان به فرهنگ و زبان‌های محلی، تلاش‌های مختلف و قابل توجه‌ای انجام داده‌اند. از جمله مهمترین این فعالیت‌ها برای حفظ گویش‌های محلی، می‌توان به ایجاد الفبای خاص آن زبان یا گویش، و نگارش متون با استفاده از آنها اشاره کرد. اما با اینکه طی چند دهه اخیر، فعالیت‌های مهمی در این راستا صورت گرفته، ولی تعداد مخاطبین، گویشوران و کاربران زبان‌ها و گویش‌های محلی، قابل قبول نیست. همچنین نسل جدید بسیار بیشتر به زبان فارسی گرایش دارند. لذا بیم آن می‌رود که فرهنگ‌ها و گویش‌های محلی به خطر انقراض نزدیک گردند. در این مقاله، با بررسی تاریخچه‌ای از الفبا و کارهای صورت گرفته در گذشته، چالش مذکور دقیق‌تر بررسی می‌گردد. سپس با استفاده از تجربه‌های موفق بعضی از زبان‌ها و هدف گذاری در نسل جدید، رهیافت‌هایی پیشنهاد می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

در قرون گذشته، پیرامون تاریخچه خط، بحث‌ها و جدال بسیاری صورت گرفت، که بیشتر آنها به دلایل مختلف، به شکست منجر شد. در سده اخیر، بحث پیرامون خط را به تاریخ و زبان‌های ملل قدیم و باستان‌شناسی مربوط کرده‌اند. لذا کشورهای معدودی در جهان صلاحیت بحث، تحقیق و اظهار نظر راجع به آن را پیدا کردند. متون موجود مربوط به زبان فارسی باستان به قرن‌های ششم تا چهارم پیش از میلاد و فارسی میانه از حدود قرن چهارم پیش از میلاد تا قرن نهم میلادی است (دبیرمقدم، ۱۳۰:۱۳۹۳). آثار به جا مانده از زبان فارسی دری پس از ورود اسلام به ایران با خط عربی موجود است که قدیمی‌ترین آن مربوط به دست‌نوشته‌های مانوی یافت شده در واحه ترفان در ترکستان چین است که تنها شامل چند واژه است و به اوایل سده چهارم هجری مربوط می‌شود. با وجود این کهن‌ترین دست‌نوشته‌ی تاریخ‌دار فارسی به خطی ماخوذ از عربی، کتاب الانبیه عن حقائق الادویه اثر ابومنصور موفق هروی به خط اسدی طوسی است که تاریخ کتابت آن سال ۴۴۷ است (باغبیدی، ۱۶۵:۱۳۸۸).

البته کهن‌ترین آثار مکتوب فارسی دری به خطوطی غیر از عربی توسط اقلیت‌های دینی ایرانی مانند یهودیان، مسیحیان و مانویان و به خط دینی آنها، عبری، سریانی و مانوی، پیش از کتابت کهن‌ترین نسخه موجود الانبیه به نگارش درآمده‌اند (همان، ۱۳۸۸: ۱۶۶). کامل‌ترین الفبای جهان «الفبای اوستا» ست. "دین دبیره" یا "خط دین" را موبدان زرتشتی برای کتاب دینی اوستا با پنجاه و سه نشانه و از راست به چپ ارائه کرد. در این خط حروف به یکدیگر نمی‌پیوندند به استثنای ترکیب (ش + ت)، (ش + ک) و چند مورد نادر دیگر و هر واژه با نقطه‌ای از واژه‌ی پس از خود جدا می‌شود. در کلمات مرکب نیز نقطه اجزای ترکیب را از یکدیگر جدا می‌کند (همان، ۱۳۸۸: ۲۸). همچنین وی خط دیگری به نام "کسب دبیره" یا "خط کلی" با ۱۶۰ (به روایتی ۳۶۵) حرف برای استفاده عمومی ساخت که با آن می‌توانستند هر اشاره و هر صدایی، حتی صدای شرشر آب را بنویسند. فارسیان غیر از این دو خط، پنج خط دیگر نیز داشتند. در برخی از این خط‌ها، کلمات نبطی (شاخه‌ای از عربی) داخل شدند (پاینده، ۱۳۶۵: ۹۸) در ادامه کنش‌های تاریخی، زبان فارسی باستان به پهلوی اشکانی (پهلوی کهن یا پهلوانیک)، پهلوی ساسانی (پهلوی نو یا پارسیک) و نهایتاً فارسی جدید (فارسی دری پس از اسلام) تحول یافت همچنین در این فرایند تاریخی، تعداد و شکل حروف الفبا نیز تغییرات بسیاری کرد تا به اکنون که در زبان فارسی رسمی، ۳۲ حرف الفبای رسمی موجود است (ناتل خانلری، ۲۵۹: ۱۳۴۳).

ا	ب	پ	ت	ث	ج	چ	ح
خ	د	ذ	ر	ز	ژ	س	ش
ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق
ک	گ	ل	م	ن	و	ی	

شکل ۱ - جدول حروف الفبای فارسی معاصر

بحث روی تاریخچه الفبا، و اینکه الفبای کنونی و رسمی کشور، چه ریشه‌هایی دارد، هنوز آستان اختلاف‌ها و بحران‌های تاریخی، بین علمای معاصر می‌باشد. در این پژوهش، این جدال مورد بررسی قرار نگرفته است و با توجه به داشته‌های معاصر، چارچوبی برای حفظ و همگرایی زبان‌ها و گویش‌های محلی ایجاد خواهد شد.

۳. چارچوب نظری

وارده‌هاف (۲۰۱۵) الگو و تعاریف نظام مندی برای تفکیک و تعریف زبان^۱، گویش^۲ و لهجه^۳ ارائه کرده است. در بسیاری از ترجمه‌ها و کتب، اغلب تفاوتی میان زبان، گویش و لهجه قائل نمی‌شوند. زبان دربرگیرنده گویش‌های محلی، اجتماعی، سبک، سیاق و ژانرها است (وارده‌هاف، ۲۰۱۵:۵۴). در واقع زبان واژه‌ای پوششی است که دربرگیرنده‌ی گویش و لهجه است. گویش‌های متعلق به یک زبان از منظر واژگان، آرایش نحوی و تلفظ متفاوت هستند. این تفاوت گونه‌های زبانی گویش‌های منطقه‌ای یا محلی نامیده می‌شوند (همان، ۲۰۱۵:۳۸). در ایران یکی از زیبایی‌های گوش نواز که خود پتانسیل بسیار قوی برای دوستی‌ها، گردشگری‌ها، و بسیاری از تبدلات مورد نیاز کشوری را دارد، تنوع زبان‌ها و گویش‌ها می‌باشد. لازم نیست مانند اروپا مجبور باشید از کشوری به کشور دیگر سفر کنید، در ایران با سفر از شهری به شهر دیگر، شاهد تنوع گویشی و زبانی خواهید شد که می‌توان پیرامون آن، بسیاری از جاذبه‌های گردشگری و تجاری مطرح گردد. متأسفانه در دوره‌ای زمانی، فتنه تمسخر، به جای مودت، لذت بردن و علاقه، بین گویش‌ها رواج پیدا کرده بود، که امروزه رو به کاهش است و امید آن می‌رود با ایجاد همگرایی در خط و نوشتار، هرچه بیشتر لذت ارتباط بین گویش‌ها، رواج پیدا کند. لهجه، روشی برای صحبت کردن گروهی اجتماعی یا منطقه‌ای و محلی است که تنها به تفاوت‌های آوایی و تلفظ برمی‌گردد (همان، ۲۰۱۵:۳۹۸).

در ایران، زبان‌های متنوع شامل زبان‌های ایرانی مانند فارسی، کردی، گیلکی، تاتی، تالشی، بلوچی و غیرایرانی شامل ترکی، ارمنی و عربی صحبت می‌شود. بیشترین گویش‌ها مربوط به زبان‌های فارسی، ترکی و کردی است. به عنوان مثال زبان کردی شامل گویش‌های آمادیه‌ای، اورامانی، باجلانی، بانه‌ای، پاره‌ای، رجابی، زنگنه‌ای، سنندجی، سیدی، سلیمانیه‌ای، کرمانشاهی، مریوانی، مکری، گروسی، گندوله‌ای، گورانی است و یا زبان بلوچی شامل گویش‌های پنج‌گور، زابلی، وِنتسی، نوشکی می‌باشد. این تنوع زبانی ناشی از وجود موقعیت جغرافیایی است، بنابراین لزوم ثبت خط یکی از عوامل مهم برای ثبت و حفظ زبان‌ها و گویش‌های زنجیره‌ای در ایران از جمله خط گیلکی است. با توجه به تعاریف متعدد از زبان و گویش، در پژوهش حاضر در چارچوب تعاریف و الگوی زبان‌شناسی اجتماعی وارده‌هاف (۲۰۱۵) ایجاد خط نوشتاری خاص برای زبان‌هایی پیشنهاد و ارائه می‌شود که در قالب تعریف زبان طبق آن الگو قرار گیرد.

از انواع زبان‌های محلی ایران می‌توان از، زبان‌های حاشیه‌ی دریای خزر مانند مازندرانی، گیلکی و تالشی با گویش‌های متنوع آن‌ها نیز نام برد. در مرکز ایران مانند نطنزی، فریزندی، یارندی، میمه‌یی، گلپایگانی و خوانساری، اصفهانی، شیرازی، اردستانی، سیوندی، نائینی، یزدی، کرمانی، سمنانی، گویش‌های متنوع زبان فارسی هستند. در شرق مانند مشهدی، سیستانی، در غرب مانند همدانی، و کرمانشاهی که گویشی از زبان کردی است را می‌توان نام برد. گاهی در توابع و مناطق نزدیک به هر شهری، این گویش‌ها تغییر می‌کند. به عنوان مثال در سمنان، لاسگردی‌ها با سرخه‌ای‌ها متفاوت حرف می‌زنند (افشار، ۸۳: ۱۳۳۲). زبان‌ها، گویش‌ها و لهجه‌های منطقه‌ای بصورت دقیق تر، استرآبادی در نواحی گرگان، اصفهانی گویش ساکنین اصفهان، الموتی در الموت قزوین، انارکی گویش اهالی انارک، بختیاری در منطقه کوهستانی جنوب غربی ایران، بیرجندی در بیرجند خراسان، تجریشی برای اهالی بومی تجریش تهران، چهارلنگ لهجه‌ای فرعی از گروه بختیاری، جوشقانی در جوشقان، خلخالی در آذربایجان و قسمت کوهستانی گیلان و قسمتی از تالش، خوری در دهستان قدیمی خور، خونساری در خونسار، دزفولی در دزفول، زفره‌ای در زفره از دهستان‌های مرکزی ایران، سبزواری در سبزوار، سدهی در سده اصفهان، سرخه‌ای در سمنان، سیوندی در سیوند شمال شیراز، شمیرزادی در سمنان، شوشتری در شوشتر، شیرازی در شیراز، تالشی در قسمتی از شمال غربی ایران در تالش، عبدوی در ایران مرکزی، فریزندی در فریزند در پنج فرسخی نطنز، قهرودی در قهرود از توابع کاشان، کاشانی در کاشان، کسمائی در گیلان، کشه‌ای در کشه از توابع کاشان، کفرانی در توابع اصفهان، گزی در گز از توابع اصفهان، رشتی مرکزی در گیلان، لاری در لارستان فارس، لاسگردی در سمنان، لاهیجانی در لاهیجان گیلان، لری در لرستان، لکی در لرستان، مازندرانی در مازندران، محلاتی در محلات، مِهرجانی در بیابان مرکزی و کویر لوت، میمه‌ای در میمه از توابع کاشان، نائینی در نائین، نطنزی در نطنز از توابع کاشان، ونی در ون از توابع کاشان، هرزندی در تمام آذربایجان شرقی و غربی، هفت لنگی در گروه بختیاری، یارندی در یارند از توابع کاشان، یزدی در یزد، یهودی اصفهان در اصفهان، یهودی کاشان در کاشان، یهودی همدان در همدان، درویشی در بین بعضی از طبقات درویشان و گبری گویش زرتشتیان ساکن ایران است (افشار، ۷۵: ۱۳۳۲).

۳-۱. تنوع خوانش و ابزار ثبت آن

تحقیقی در فرانسه نشان می‌دهد، برای خوانش ضمه «او»، ۴۵ نوع خوانش از O تا U وجود دارد. بدیهی است که بصورت مشابه، تنوع آوایی بسیاری، برای سایر علائم و حروف، وجود دارد. اما در هر زبان یا گویش، تعدادی از آنها کاربرد دارند. بعنوان مثال از ۴۵ نوع آوای ضمه «او»، در زبان فعلی رسمی فارسی دری، فقط دو آوای /O/ و /U/ کاربرد دارد ولی در گویش‌های محلی ایران مانند نیشابوری حداقل شش تلفظ آن استفاده می‌گردد (جنیدی، ۱۷: ۱۳۶۵).

باتوجه به تعدد حالت برای آوای /او/، تنوع زیادی برای خوانش سایر حروف و صداها نیز وجود دارد، لذا یافتن راهی برای ثبت آواهای زبان، گویش و لهجه‌ها امری مهم در حفظ بقای آن می‌گردد.

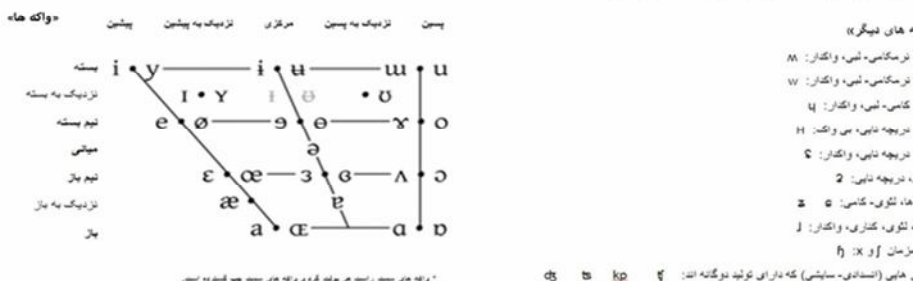
علم زبانشناسی، از جایگاه، روش یا شیوه تولید و ویژگیهای هر واج بحث می‌کند. البته کتب تجوید مربوط به پانزده تا پنج قرن پیش از میلاد در هند موجود است. کتاب‌های تجوید قبل از اسلام در جنگ عرب و مغول از میان رفت، ولی محتویات آن‌ها به عربی و فارسی محفوظ مانده است. لذا آشنایی به اصول این علم کم شد و خط تجویدی بوجود نیامد، و مجبور شدند برای خوانش هر کلمه، شرح جداگانه‌ای در کتاب‌های مفصل بنویسند. قبل از اسلام در ایران، علاوه بر علم تجوید، حروف مخصوصی برای ضبط زمزمه یا قرائت کتب مذهبی، وجود داشته است. مسلمانان ایران با سوابقی که از علم تجوید و کتب دینی باستانی داشتند در خوانش آیات قرآن، خدمات شایانی انجام دادند.

در سال‌های ۱۸۸۶ تا ۱۸۹۶ "پل پسی" زبان‌شناس فرانسوی، به همراه گروهی از مدرسان زبان انگلیسی و فرانسوی، انجمن آواشناسی بین‌المللی (International Phonetic Association)، را تاسیس نمود، و برپایه ی الفبای لاتینی، الفبای استاندارد برای نشان دادن صداهای ایجاد شده در زبان‌های گوناگون طراحی کرد. در طول عمر تغییرات IPA تا سال ۲۰۰۵، از دانشجویان و اساتید با زبان‌های گوناگون، زبان‌شناسان، خوانندگان، هنرپیشگان، فرهنگ‌نویسان، زبان‌فرازان و مترجمان کمک گرفته، و اکنون از ۱۰۷ حرف، ۵۲ تفکیک‌کننده، و چهار علامت عروضی تشکیل شده است. الفبای IPA برای نشان دادن حالت‌های بیانی در زبان‌های شفاهی مانند واج، آهنگ جمله، اتصال میان واژه‌ها و هجاهای

نوک‌زبانی سخن گفتن، صداهای ساخته شده به وسیله ی پدیده‌ی لب شکری، و مجموعه‌ای گسترده از نمادها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

همخوان‌های ششی	لب‌ها		پیش‌زبانی				بده‌ته‌ای			ریشه‌زبانی	
	دوبس	لب و دندانس	دندانس	لثوی	کاسی-لثوی	برکشته	کاسی	نرم‌کاسی	ملازی	حلقی	چاکتایی
خیشومی	m	ɱ	n				ŋ	ɲ	ɳ	N	
انصدادی	p b		t d			t̪ d̪	c ɟ	k g	q G	ʔ	
سایشی	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
ناسوده		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
زئشی		v		r		ɽ					
لرزشی	B			r					R		
سایشی‌کناری				ɸ β							
ناسوده‌کناری				ɸ β			ɭ	ʎ	L		

هرجا که نشانه‌ها به صورت دونای‌نمایش داده شده‌اند، نشانه سمت راست، آوی واکتار و نشانه سمت چپ، بیس واک است. قسمت‌های خاکستری رنگ بیانگر آواهایی است که تولیدشان در زبان انسان غیرممکن است.

شکل ۲- آخرین جداول IPA در ۲۰۰۵ (لده فوگت، جانسون، ۲۰۰۵)

۲-۳. چالش نشانه‌های جدید برای حفظ و ثبت گویش‌ها

در دوره معاصر بسیاری از گویش‌های ایرانی در برابر نفوذ روزافزون زبان فارسی در حال از میان رفتن هستند. برای حفظ و نشر تعدادی از زبان‌ها و گویش‌های محلی، الفبا و دستور نگارشی ارائه گردید، مانند الفبای کردی، ترکی، تالشی، بلوچی، گیلکی که در انواع آنها از حروف لاتین، سیریلیک، فارسی و یا تغییر و ترکیبی ابتکاری از آنها برای ساخت حروف جدید استفاده شد. تداخل آوانگاری و خوانش، با الفبا یکی از اساسی‌ترین چالش‌های الفباهای جدید است. بنظر می‌رسد به دلیل نیاز و دغدغه ثبت صدا، آوا و یا کشش‌های خاص، گاهی علائم و نشانه‌هایی جدید را ارائه کرده‌اند. بسیاری از این نوع آوری‌ها، امری نسبی و سلیقه‌ای و

چالشی هستند. این چالش از طریق علم زبانشناسی و به کمک سیستم IPA بصورت جامع‌تر قابل پیگیری می باشد.

الفبای کردی					الفبای گیلکی		زبان ترکی آذربایجانی/الفبا				
IPA	سورانی				ردیف	نام حرف	لاتین	سریلیک	عربی	مثال لاتین	معنی فارسی
	(final)	(medial)	(initial)	(stand-alone)							
-	ا	ا	A,a	A,a	۱	کۆجی هفت	Aa	Āā	Ana	مادر	
-	ب	ب	B,b	B,b	۲	ألف	Bb	Bb	Baş	سر	
-	ج	ج	Ç,c	Ç,c	۳	بی	Cc	Çç	Can	جان	
-	د	د	D,d	D,d	۴	پی	Dd	Đđ	Çörek	نان	
-	ه	ه	E,e	E,e	۵	تی	Ee	Ēē	Dil	زبان	
-	و	و	Ê,ê	Ê,ê	۶	ئی	Ēē	Ëë	Tez	زود	
-	ف	ف	F,f	F,f	۷	جام	Ff	Əə	Əl	دست	
-	گ	گ	G,g	G,g	۸	چی	Gg	Ğğ	Fikir	فکر	
-	خ	خ	H,h	H,h	۹	حی	Kk	Kk	Gal	بیا	
-	د	د	Ĥ,ĥ	Ĥ,ĥ	۱۰	خی	Ff	Ğğ	Yağış	باران	
-	ع	ع	-	-	۱۱	دال	Hh	Hh	Heftə	هفته	
-	ب	ب	I,i	I,i	۱۲	ذال	Xx	Xx	Yox	نه	
-	ی	ی	Î,î	Î,î	۱۳	ری	İi	İi	İsq	نور	
-	ژ	ژ	J,j	J,j	۱۴	زی	Jj	Jj	Biz	ما	
-	ک	ک	K,k	K,k	۱۵	ژی	Kk	Kk	Jale	زانه	
-	ل	ل	L,l	L,l	۱۶	سین	Qq	Qq	Kök	ریشه	
-	م	م	M,m	M,m	۱۷	شین	Ll	Ll	Qurd	کرم/گرگ	
-	ن	ن	N,n	N,n	۱۸	صات	Mm	Mm	Lil	گل‌آلود	
-	و	و	O,o	O,o	۱۹	ضات	Nn	Nn	Men	من	
-	پ	پ	P,p	P,p	۲۰	طای	Oo	Oo	Min	هزار	
-	ق	ق	Q,q	Q,q	۲۱	ظای	Öö	Öö	Qol	بازو	
-	ر	ر	R,r	R,r	۲۲	عین	Pp	Pp	Göz	چشم	
-	ز	ز	Ş,ş	Ş,ş	۲۳	غین	Rr	Rr	Pişik	گربه	
-	س	س	S,s	S,s	۲۴	فی	Pp	Pp	Berk	سفت	
-	ش	ش	Sh,sh	Ş,ş	۲۵	قاف	Cc	Cc	Su	آب	
-	ت	ت	T,t	T,t	۲۶	کافی	Şş	Şş	Kişi	مرد	
-	ث	ث	U,u	U,u	۲۷	گافی	Tt	Tt	Ata	پدر	
-	ذ	ذ	Û,û	Û,û	۲۸	لامر	Uu	Uu	Duz	نمک	
-	ص	ص	V,v	V,v	۲۹	میم	Ûü	Ûü	Güc	قدرت/نیرو	
-	ض	ض	W,w	W,w	۳۰	نون	Vv	Vv	Vur	بزن	
-	ط	ط	X,x	X,x	۳۱	وؤ، وؤ	Yy	Yy	Yay	تابستان	
-	ظ	ظ	Y,y	Y,y	۳۲	یه	Zz	Zz	Buz	یخ	
-	ع	ع	Z,z	Z,z	۳۳	شین گرد					

شکل ۳- جدول نشانه‌های برخی از زبان‌ها و گویش‌های محلی ارائه شده

اما در مواردی، به دلیل نداشتن چارچوبی ثابت، الگوی مناسب و در نظر نگرفتن دیدگاه‌های تجاری و تبادلی، به موازی کاری و گاه هرج و مرج‌هایی پرداختند که نفوذشان میان اқشار مختلف، بسیار کند و ضعیف شد، و تعداد مخاطبان قابل قبولی، بخصوص در نسل جوان ندارند. نداشتن چارچوب ثابت و الگوی مناسب، موجب ایجاد چندین نوع نشانه و نویسه و در نهایت واگرایی و تشتت شده است، و در آینده این احتمال قویتر می‌شود که برای پیشگیری از چالش‌های بعدی، تنوع الفبایی و نشانه‌های بیشتری، بوجود آید. فراگیری خط نوین، نیازمند هزینه و آموزش است، از طرفی امروزه بیشتر مراودات و تبادلات با ابزار الکترونیکی انجام می‌شود. به دلیل کمبود امکانات نرم‌افزاری متناسب با تنوع نشانه‌ها، کمبود سواد نرم‌افزاری و امکانات عمومی، (مثلاً طراحی متناسب گویی هوشمند برای ثبت و ضبط به هر زبان یا گویش محلی)، چالش تجاری و تبادلی، وجود دارد. تنوع خط و نشانه موجب دشواری فراگیری زبان‌ها و گویش‌ها می‌گردد، که در نتیجه آن درک صحیحی از فرهنگ‌ها و آداب و سنن مختلف بوجود نمی‌آید، و موجب انقطاع و واگرایی اقوام می‌شود. کاهش "زمان واکنش"^۱ یکی از عوامل بسیار مهم ترغیب به خواندن در مخاطب است و همچنین بازخورد و کارآمدی نشانه‌های ساده‌تر را تبیین و توصیف می‌کند. تنوع نشانه‌ها باعث بالا رفتن زمان واکنش مخاطب می‌شود، لذا موفقیت تجاری و ارتباطی را بسیار کم می‌کند. از جمله، موجب کاهش فروش کتاب و عدم استقبال خوانندگان از متون و کتب نوشته شده به زبان‌های محلی، با نشانه‌های جدید و ناآشنا می‌شود.

۴. توصیف و تحلیل یافته‌ها

هدف گذاری در تحلیل برای دستیابی آسانترین خط نوشتاری شامل سه مرحله می‌گردد از جمله در نظر گرفتن وضعیت جمعیت زبانی، تعیین جامعه هدف که برای دستیابی خط مناسب ضروریست و در نهایت بیان روش دستیابی به آن، که در ذیل به آن پرداخته خواهد شد.

^۱ Response Time

۴-۱. وضعیت جمعیت زبانی

امروزه می‌توان مردم را در داشتن تسلط به زبان محلی به سه گروه تقسیم بندی کرد. گروه اول شامل افرادی است که به زبان محلی تسلط کافی دارند و اغلب افراد میان سال یا قدیمی هستند. گروه دوم، افرادی هستند که زبان محلی آنها در زیر سایه زبان فارسی، قرار گرفته و با تغییر لهجه و دستور زبان، در حال گرایش به زبان فارسی هستند. و گروه سوم، اطلاعات بسیار اندک از زبان محلی خود دارند و قسمت قابل توجه ای از مکالمات محلی خود را با زبان فارسی انجام می‌دهند. این گروه اغلب از نسل جوان هستند که تحت تاثیر قوی انواع محصولات سیستم های چند رسانه ای، بطور قابل ملاحظه ای از زبان و گویش محلی خود دور شده اند.

۴-۲. جامعه هدف

با توجه به این که گروه اول، تسلط کافی بر گویش محلی دارند لذا جامعه هدف، در راه برنامه ریزی برای حفظ زبان یا گویش محلی، شامل گروه های دوم و سوم می‌گردد. یعنی باید برای نسل میانی، و نسل جوان برنامه‌ریزی انجام شود.

۴-۳. روش‌های دستیابی به هدف

بدیهی است که برای جامعه هدف مورد نظر، باید در مسیر و مکان‌های مطالعاتی جاری‌شان، مانند سیستم‌های چند رسانه‌ای، و با استفاده از امکانات موجود، برنامه‌ریزی کرد، مورد اقبال بیشتر قرار گیرد. مجاب کردن به استفاده از ابزار جدید، مانند نشانه یا الفبای جدید، با توجه به عدم آموزش مدون در سطوح مختلف آموزشی برای جامعه هدف، تاکنون مورد توجه و رضایت بخش نبوده است. لذا موارد زیر می‌تواند کمک قابل قبولی برای رسیدن به هدف باشد:

۴-۳-۱. عدم ارائه نشانه‌ی جدید

الفبای زبان فارسی شامل ۳۲ نشانه، اء ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ه ی است. امروزه با هر وسیله ارتباطی الکترونیکی، می‌توان به سادگی با فونت‌های فارسی به نشر و ارتباط پرداخت. در دسترس بودن و تعریف نشانه‌های فارسی در نرم افزارهای رایانه‌ای، موجب افزایش مخاطبان زبان‌ها و گویش‌های محلی می‌گردد و به فهم آسان تر کلمات، متون، و مراودات فرهنگی کمک می‌کند، و شروع خوبی برای

همگرایی اقوام خواهد بود. لذا با یک فونت فارسی می‌توان با همه گویش‌های محلی ارتباط برقرار کرد. با توجه به آشنایی بیشتر مخاطبان جدید با حروف و الفبای فارسی، زمان واکنش کم می‌شود و لذا موفقیت تجاری و ارتباطی با آن گویش بیشتر می‌گردد. به عنوان مثال انتشارات چاپی با گویش محلی مانند کتاب یا روزنامه، با اقبال بهتری در بازار با مشتری روبرو خواهد شد. مخاطب جدید می‌تواند با الفبای فارسی، متن گیلکی، ترکی، کردی و سایر زبان‌ها را بخواند و لذا اولین قدم ارتباطی را برمی‌دارد. سپس به دنبال خوانش صحیح و معانی می‌رود، که پیشنهاد نگارندگان برای رفع این نقیصه ذکر خواهد شد.

۴-۳-۲. عدم استفاده از چند نویسه برای یک واج

زبان‌شناسان به دلیل جلوگیری از نارسایی‌های موجود در زنجیره گفتاری در تمام دنیا از خطوط آوانگار و واج‌نگار در مطالعات زبانی استفاده می‌کنند (افراشی، ۱۳۸۹: ۴۷). بر این اساس پژوهش حاضر برای رفع اینگونه کاستی‌ها و برخی نارسایی‌های خط فارسی، از جمله آن که در مقابل یک واج، چند نویسه وجود دارد، به کارگیری یک نشانه یا نویسه را برای واج‌های هم‌آوا ارائه می‌کند. بدین ترتیب به کمک واج‌نگاری از نویسه‌های کمتر استفاده می‌شود و موجب خوانش آسان‌تر می‌گردد. همچنین چالش‌هایی املائی در نوشتن واج‌های یکسان کم می‌شود. در صورت برخورد با واژگانی که معنای جداگانه دارند ولی با واج یکسان، نوشته می‌شوند می‌توان از مفهوم جمله یا بند و پاراگراف و با استناد بر بافت، این ابهام را رفع نمود. آنگونه که در زبان شناسی نقشگرا و شناختی، واحد سازنده‌ی زبان، گروهی و سازه‌ای در نظر گرفته می‌شود (یول و براون، ۱۹۸۹: ۲۶). خصوصا آنکه غیر از زبان فارسی، دیگر زبان‌های محلی به دلایل مختلف تاریخی و عدم وجود پیشینه مکتوب از دوره‌های میانه و باستان، ریشه‌ی واژگانی نامشخص دارند، برای به کارگیری یک واج که نویسه یا نشانه‌های متعدد دارد می‌توان به راحتی یک نویسه به کار گرفته شود. بعنوان مثال در الفبای کردی، از حرف "ت" بجای حروف "ت" و "ط"، از حرف "س" بجای حروف "ث" و "س" و "ص"، از حرف "ز" بجای حروف "ذ" و "ز" و "ظ" و "ض"، استفاده می‌شود. لذا می‌توان با ۲۴ واج، آ، ب، پ، ت، س، ج، چ، ح، خ، د، ز، ر، ژ، ش، ق، ف، ع، ک، گ، ل، م، ن، و، ی، خط کردی را واج‌نگاری کرد.

۴-۳-۳. نوشتار بر اساس خوانش واج

برای نویسه یا نشانه "و" در خط فارسی، در برخی واژه‌ها، آوایی وجود ندارد. به عنوان مثال واژه‌ی فارسی "خواهر" که "خاهر" خوانده می‌شود. در گویش‌ها و زبان‌های دیگر محلی از جمله گیلکی می‌توان از به کارگیری چنین نویسه‌هایی پرهیز کرد. این روش، علاوه بر رعایت اصل اقتصاد از اشتباهات نوشتاری خط و عدم انطباق آن با زبان می‌کاهد و این روش، در جلب و ایجاد رغبت مخاطب برای فراگیری زبان‌های قومی را افزایش می‌دهد.

۴-۳-۴. به کارگیری آوانگاری IPA برای واژگان کلیدی

سیستم IPA امروزه برای خوانش صحیح در فرهنگ لغت‌های معتبر به کار گرفته می‌شود. می‌توان به همراه نشر متون با زبان محلی، بصورت پاورقی یا فصلی جداگانه، کلمات کلیدی را به شکل آوانگار ارائه نمود. بدیهی است که در تمديد نشر متون، به دلیل فراگیری خوانش صحیح، از میزان استفاده از سیستم IPA کاسته می‌گردد.

حروف واکه (صدادار)		
IPA	words	Voice
ʌ	cup, luck	آ کوتاه
ɑ:	arm, father	آ کشیده
æ	cat, black	آ
e	met, bed	ای متوسط
ə	away, cinema	ای کوتاه
ɜ:ɹ	tum, leam	ای کشیده
i	hit, sitting	ای کوتاه
i:	see, heat	ای کشیده
ɒ	hot, rock	او متوسط
ɔ:	door, four	او کشیده
ʊ	put, could	او کوتاه
u:	blue, food	او کشیده
aɪ	five, eye	ای
au	now, out	او
ou	go, no	او
eəɹ	where, air	ای
eɪ	say, eight	ای
ɪəɹ	near, here	ای
ɔɪ	boy, join	ای
ʊɹ	Tour, poor	ای

حروف همخوان (بی‌صدا)		
IPA	words	Voice
b	bad, lab	ب
d	did, lady	د
f	find, if	ف
g	give, flag	گ
h	how, hello	ه
j	yes, yellow	ی
k	cat, back	ک
l	leg, little	ل
m	man, lemon	م
n	no, ten	ن
ŋ	sing, finger	نگ
p	pet, map	پ
r	red, try	ر
s	sun, miss	س
ʃ	she, crash	ش
t	tea, get	ت
tʃ	check, teacher	چ
θ	think, three	ت عربی
ð	this, mother	ذ عربی
v	voice, five	و
w	wet, window	و عربی
z	zoo, lazy	ز
ʒ	pleasure, vision	ژ
dʒ	just, large	ج

شکل ۴- نمونه آوانگاری بر اساس IPA با مثال.

۴-۳-۵. تعریف جدول واجهای ثانوی، برای رفع کمبودهای الفبایی

بعضی از زبان‌های پر مخاطب جهان، کمبودهای واجی در ارائه‌ی آواها را، با تعریف جداول واجی رفع نموده‌اند. به عنوان مثال در زبان انگلیسی جداول واجی ترکیبی برای ایجاد آواهایی که نویسه‌ای مستقل ندارند، تعریف شده است.

sh	sion	ou	ow	oo	Ch	tu	zh	ee	kh	Ph	Gh	ترکیب
ش	شن	اُو	اُو	و	چ	چ	ژ	ی کشیده	خ	ف	ق	آوا
She	tension	out	now	Book	chair	picture	zhila	need	khaneh	phone	Ghand	مثال

شکل ۵ - نمونه‌ای از جدول واج‌های جنبی در زبان انگلیسی

می‌توان مشابه آن برای انواع گویش با الفبای فارسی، صداها را تعریف کرد.

۴-۳-۶. نمایش تنش (stress)

رعایت تنش در خوانش، فهم مطلب را برای مخاطب بالاتر می‌برد. در بیشتر دیکشنری‌ها برای نشان دادن تنش کلمات از علامت ' و یا حروف بزرگ استفاده می‌کنند. مانند زیر:

و یا sham'poo (= sham + POO)

com'puter (= com + PU + ter)

همچنین در بعضی از کتاب‌ها، با کشیدن خط در امتداد جملات، تنش آن را نشان می‌دهند. مانند:

What do you know about politics? (neutral)

مثال شماره ۱:

What do you know about politics? (you)

مثال شماره ۲:

در مثال شماره ۱، مکان تنش، جمله‌ای با مفهوم عام یا خنثی را بیان می‌کند، در حالیکه تغییر مکان تنش در همان جمله که در مثال شماره ۲، نشان داده شده است، به جمله مفهوم

پرسش از دوم شخص را می‌دهد (کشاورز، ۱۳۸۷: ۲۰۰۸). در هنگام لزوم از نشانه‌ی تنش یا استرس در جمله برای درک مفهومی زبان‌ها و گویش‌های محلی می‌توان استفاده کرد.

۴-۳-۷. استفاده از سیستم‌های چند رسانه‌ای در کنار نشر سنتی

درست است که خط در طول قرن‌ها باعث حفظ زبان‌ها و گویش‌ها شده ولی نمی‌توان نقش مهم "انتقال سینه به سینه گویش‌ها" از نسلی به نسل دیگر را نادیده گرفت. انواع روش‌های آوانگاری، برای ثبت واج، آهنگ جمله، اتصال میان واژه‌ها و هجاها، نوک‌زبانی سخن گفتن، کشیدگی و مشابه آنها، امری نسبی برای زبان آموز می‌باشد. لذا حتما نیاز به شنیدن آواهای اولیه زبان در کنار سیستم‌های آوانگاری، برای نشر صحیح، وجود دارد. این امر مهم در گذشته بصورت سینه به سینه انجام می‌گرفت. اما امروزه با رشد قابل توجه و ارزان سیستم‌های چند رسانه‌ای، امکان انتقال تلفظ یا خوانش صحیح در کنار انتشارات سنتی، بوجود آمده است. بطوری که به همراه بیشتر کتاب‌های زبان، فایل‌های الکترونیکی نیز ارائه می‌گردد، و یا کلا کتاب بصورت الکترونیکی و چند رسانه‌ای نشر پیدا می‌کند، بعنوان مثال هزاران نمونه از آنها امروزه در سایت آمازون ارائه شده است.

۵. نتیجه‌گیری

در طول تاریخ، خط فارسی، تغییرات بسیاری داشته است تا اینکه به نویسه یا نشانه‌های فارسی معاصر رسید. اما گویش‌های محلی ایران در تهدید کم شدن مخاطب قرار دارند. فرهیختگان و علاقه‌مندان گویش‌های محلی، برای ثبت و خوانش آنها، نشانه‌های مختلفی، ارائه کردند. تنوع و نوآوری در نویسه‌های جدید باعث ایجاد چالش‌های مهمی چون، نداشتن الگوی فعالیتی ثابت، سختی مراودات تجاری و تبادلی، موازی کاری، تعداد اندک مخاطبان، دشواری کاربرد در سیستم‌های الکترونیکی، عدم فراگیری و آموزش رایگان و عمومی و در نتیجه واگرایی ارتباطی بین اقوام می‌گردد.

پژوهش حاضر، کاربرد نشانه‌های فارسی به دلیل آشنایی عمومی و دسترسی آسان در کلیه سیستم‌های الکترونیکی و ارتباطی را موجب ایجاد همگرایی در نوشتار بین همه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی معرفی کرده است و این موضوع را نخستین گام در جهت رفع چالش‌های ذکر شده، تبیین می‌نماید.

همچنین برای حفظ خوانش صحیح هر گویش و زبان محلی و قومی، به کارگیری نشانه‌های ثانوی و فرعی را همچون زبان‌های پر مخاطب، برای گویش‌های متنوع از یک زبان پیشنهاد کرده است. بدین طریق برای آواهای گویشی نیز واج متناسب ارائه می‌شود و در پی آن مخاطب و خواننده‌ی گویشی، با توجه به نیاز می‌تواند به فراگیری نشانه‌های مزبور بپردازد. نشانه‌های ثانوی به کمک پژوهشگران و گویشوران خاص آن گویش، و حفظ و ثبت آن نیز به شکلی یکسان و علمی یاری می‌رساند. همچنین مانع از واگرایی در خط نیز می‌شود. در چند دهه اخیر، سیستم‌های چند رسانه‌ای، با قابلیت دسترسی آسان و قیمت مناسب، همراه هر نشر، جایگزینی مطمئن، برای ثبت و نگهداری آواهای زبان‌ها و گویش‌های بومی خواهند شد.

منابع

- افراشی، آزیتا. (۱۳۸۹). ساخت زبان فارسی. ویراست دوم. تهران: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- _ افشار، ایرج (۱۳۳۲). فرهنگ ایران زمین. جلد اول (چاپ دوم). تهران: فرهنگ ایران زمین.
- _ جنیدی، فریدون (۱۳۶۵). نامه پهلوانی. تهران: نقش جهان.
- دبیرمقدم، محمد (۱۳۹۳). رده‌شناسی زبانهای ایرانی. جلد اول (چاپ دوم). تهران: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- رضائی باغ بیدی، حسن (۱۳۸۸). تاریخ زبانهای ایرانی. (چاپ دوم). تهران: مرکز دائره‌المعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی).
- _ مسعودی، أبو الحسن (۳۴۴ ه. ق.). التنبيه و الإشراف. ترجمه ابو القاسم پاینده (۱۳۶۵) (چاپ دوم). تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- _ ناتل خانلری، پرویز (۱۳۴۳). زبان شناسی و زبان فارسی (چاپ دوم) تهران: بنیاد فرهنگ ایران.

-Brown, Gillian, Yule, George. 1989, Discourse analysis, seventh edition. USA:Cambridge.

-Keshavarz, Mohammad Hossein. 2008, Phonetics and Phonology, tenth edition. Tehran: Ministry of culture and Islamic Guidance.

-Ladefoged, Peter, Johnson, Keith. 2005, A Course in Phonetics, sixed edition. USA:Michael Rosenberg.

-Wardhaugh, Ronald, Fuller, Janet M., 2015, An introduction to sociolinguistics. Seventh edition, UK: John Wiley & Sons.